

РОМОФОБІЯ ЯК ФОРМА КСЕНОФОБІЇ: КЕЙС УГОРЩИНИ

Вивчається ромофобія у межах ЄС на прикладі Угорщини. Загострення проблеми дискримінації ромів та наростання щодо них соціальної антипатії автор пов'язує з розворотом Угорщини в останнє десятиліття в напрямку побудови неліберальної демократії. Констатовано, що радикальні політичні актори Угорщини неодноразово та часто безкарно порушували права угорських ромів. Автор висловлює гіпотезу, що уряд Угорщини латентно толерує ромофобію, попри зобов'язання Угорщини щодо гарантування прав і свобод національних меншин. Констатовано, що національна меншина ромів виступає об'єктом расистських протиправних дій провладних засобів масової інформації, представників парламентських партій «Фідес» та «Рух за кращу Угорщину» («Йоббік»), а також позаінституційних акторів ультраправого спрямування.

Ключові слова: ромофобія, ксенофобія, роми.

Bilousov Oleksandr. Romophobia as a form of xenophobia: the case of Hungary

Romophobia is being studied within the EU on the example of Hungary. The author connects the aggravation of the problem of discrimination against Roma and the growth of social antipathy towards them with the reversal of Hungary in the last decade in the direction of building illiberal democracy. It was stated that radical political actors in Hungary repeatedly and often with impunity violated the rights of Hungarian Roma. The author hypothesizes that the Hungarian government latently tolerates Romophobia, despite Hungary's commitment to guaranteeing the rights and freedoms of national minorities. It was stated that the Roma national minority is the object of racist illegal actions of the pro-government media, representatives of the parliamentary parties Fidesz and Movement for a Better Hungary (Jobbik Party), as well as non-institutional actors of the far right.

Key words: romophobia, xenophobia, Roma.

Нині у світі поширена велика кількість різновидів ксенофобії. Одним із таких деструктивних суспільних страхів є ромофобія.

У західному політологічному дискурсі в аналізі проблем дискримінації ромських меншин використовують поняття ромофобія (romofobia), антигіпсизм (antigypsyism), антиромський расизм (anti-Roma racism) [1].

Роми є найбільшою етнічною меншиною Європи: 10–12 млн осіб за різними даними, які у своїй більшості проживають саме на теренах Центральної та Східної Європи [2]. Водночас це найбільш маргіналізована та дискримінована етнічна меншина. Роми були і залишаються уразливими до відкритого або ж латентного переслідування та стигматизації урядами, засобами масової інформації, радикальними політичними акторами та часто – навіть широкою громадськістю [3]. Ненависть і зневага до ромів переросли в ситуацію, коли ромофобія стала характерною для багатьох країн Європи [4].

Попри те, що толерантність, неприпустимість дискримінації декларуються як засадничі цінності ЄС, у країнах-учасницях цього інтеграційного об'єднання більшою чи меншою мірою ромофобія присутня. Найперше у тих державах ЄС, де в останнє десятиліття погіршується якість демократії та відбувся розворот у напрямку неліберальної демократії, роми зазнають масштабної дискримінації, стали об'єктом агресії з боку праворадикальних акторів та водночас не є захищені владними інституціями. Це посилює соціальну ізоляцію ромів, для яких і так традиційно характерна висока соціальна незахищеність, низький рівень життя.

Однією з держав ЄС, де ромофобія широко виражена, є Угорщина. Відтак нашим завданням є з'ясувати особливості ксенофобії щодо угорських ромів (ромофобії), чинники, які сприяють наростанню цієї деструктивної практики всупереч антидискримінаційним зобов'язанням Угорщини як держави-учасниці ЄС. Цю державу ЄС обрано об'єктом вивчення, позаяк саме в Угорщині клімат ромофобії стає щоразу токсичнішим.

Насамперед окреслимо історичний контекст. У Королівстві Угорському роми масово з'явилися близько 1416–1417 років; тоді імператор Сигізмунд видав їм охоронні грамоти. Однак невдовзі їх почали переслідувати; роми стали стигматизованою групою. У XVIII столітті правителі династії Габсбургів Марія-Терезія та Йосип II видали акти, якими було заборонено кочівний

спосіб життя ромів, і зокрема на угорських теренах, які на той час були у складі Австрійської імперії. Відтак ті роми, які змогли асимілюватися в рамках нових обмежень, залишилися в межах імперії Габсбургів, перейшли на угорську мову, однак чимало з них переїхали до інших країн Європи. Упродовж XIX століття багато ромів були порівняно добре інтегровані в суспільство Австрійської (з 1867 року – Австро-Угорської) імперії; вони мали можливості розвивати свою культуру.

Однак з розвитком у XX столітті серійного виробництва у середовищі угорських ромів різко зросло безробіття, позаяк їх традиційні ремесла (як-от лозоплетіння, кошикарство та ін.) стали значно менше затребувані. Це сприяло подальшій стигматизації та дискримінації цієї національної меншини. Одним із найяскравіших проявів тогочасної нетерпимості до угорських ромів у новітній час були масові убивства в нацистських концтаборах, звідки повернулося небагато представників ромської громади. На позначення цих подій використовують поняття «Голокост ромів», «геноцид ромів» (Romani genocide, Romani Holocaust).

У межах соціалістичної Угорської Народної Республіки (1947–1989) роми розглядалися державою в контексті соціального питання. Повоєнна політика форсованої індустріалізації (особливо у 1947–1956 роках) забезпечила робочі місця тим ромам, які були готові набути певних навичок і кваліфікації. Водночас чимало ромів були зайняті лише на сезонних роботах; їх інтеграція в угорську спільноту була порівняно менша. Відзначимо, що комуністична влада Угорщини у 1970–1980-х роках проводила політику підтримки ромів, яка була доволі значною, якщо порівнювати з іншими тогочасними країнами соціалістичного табору Центральної та Східної Європи. Однак не можна не відзначити, що після того, як у 1980-х роках соціалістична економіка почала занепадати, державні інвестиції та будівельні проекти на підтримку угорських ромів були вимушено згорнені, велика кількість ромів втратили робочі місця на виробництвах.

Попри те, що з 1989 року в Угорщині почалися всеосяжні ліберально-демократичні перетворення, у цей складний в соціально-економічному плані період маргіналізація угорських ромів посилилася. Саме вони чи не найбільше постраждали в

ході важкого переходу Угорщини від соціалістичної до ринкової економіки. Після економічного спаду та приватизації об'єктів державної власності багато ромів втратили робочі місця, що сильно позначилося на їх життєвих можливостях.

Широке коло проблем ромської громади Угорщини особливо гостро підіймалося ЄС у ході виконання Угорщиною вимог до майбутніх держав-членів. Цей процес активізувався у 1994 році, коли Угорщина подала заявку на вступ до ЄС. Відповідно до Копенгагенських критеріїв до держав-кандидатів у частині політичних критеріїв було зацентровано, що Угорщині потрібно «покращити інтеграцію ромської меншини в угорському суспільстві шляхом більш ефективного впровадження та оцінки впливу середньострокової програми дій ромів, з особливим акцентом на сприянні в доступі до основної освіти, боротьбі з дискримінацією в суспільстві (у тому числі в межах поліційних служб), сприянні зайнятості та поліпшенню житлових умов» [5].

Однак до кінця виконати завдання, означене Копенгагенськими критеріями, не вдалося. Відтак у 2005–2015 роках Угорщина (та ще вісім держав із числа «молодих» європейських демократій) була охоплена масштабною програмою міжнародних інституцій (Світовий Банк, Програма розвитку ООН) «Десятиліття включення ромів» (Decade of Roma Inclusion). Однак дослідження, проведені після завершення програми, показали, що роми й надалі залишилися сильно знедоленими та дискримінованими [6]. Водночас держава не може ігнорувати права та потреби такої великої національної меншини: за даними перепису населення Угорщини 2011 року, було зафіксовано 315 583 ромів, однак дані неофіційних підрахунків коливаються в діапазоні 250–800 тис. осіб.

Угорщина не лише долучалася до міжнародних програм інтеграції ромів, а й виробляла власні національні механізми. Угорський уряд прийняв у 2011 році Національну стратегію соціального включення (2011–2020 рр.) [7], переглядав її у 2014 році [8]. Однак ці документи мають доволі декларативний характер, а практичний курс керівної партії «Фідес» не був спрямований на послідовне виконання поставлених завдань щодо підтримки ромів, їх соціалізацію в угорську спільноту. Більшість успішних

проектів соціалізації ромів в Угорщині реалізовувалися коштом ЄС, а не з національних (угорських) фондів.

Внаслідок наростання політичного популізму в Угорщині у період від 2010 року (після переможних для партії «Фідес» виборів, коли вони зуміли сформувати коаліційний уряд) меншина ромів фактично стала об'єктом організованого насилля з боку праворадикальних воєнізованих груп, які неприховано озвучували антиромські цілі. Зокрема, з ініціативи ультранаціоналістичної партії «Йоббік» було сформовано т. зв. «групи самооборони» для розгортання протиправного тиску на ромську громаду.

Як приклад екстремістських організацій, які пропагують ромофобію, можна назвати «Громадянську гвардію для кращого майбутнього» (за рішенням суду організація була розпущена, однак пройшла перереєстрацію під іншою назвою). Це об'єднання громадян реалізувало агресивну кампанію проти ромів у місті Дьонгьоспата. Показово, що поліція часто «не помічає» дій таких радикальних акторів проти громади ромів, тобто наявна службова недбалість, за яку в справді демократичних державах неодмінно настає юридична відповідальність. Відтак не дивно, що коло радикальних антиромських деструктивних ініціатив розширюється. Наприклад, у 2019 році ультраправий рух «Наш рух за батьківщину» та партія «Йоббік» сформували Національний легіон; зокрема, одним із напрямків їх протиправного активізму є демонізація ромів. Дискурс таких деструктивних акторів політики сконцентрований довкола тез про «охорону традицій», «потребу захисту від ромів-злочинців».

Радикальні політичні актори Угорщини неодноразово порушували права угорських ромів, вдаючись до мови ворожнечі та здійснюючи злочини, вчинені на ґрунті ненависті. Примітно, що правоохоронні органи, розслідуючи правопорушення, скоєні щодо представників ромської громади, не бере до уваги, що ці злочини вчинені саме на ґрунті ненависті. Наприклад, коли у 2015 році до житла угорських ромів у м. Егер вторглися нападники з образами та погрозами фізичної розправи, поліцією такий злочин був кваліфікований лише, як «незаконне проникнення до житла» [9]. Не виключено, що між угорською владою та деструктивними позаінституційними радикальними акторами є неформальні домовленості про терор щодо угорських ромів та

відносну безкарність таких протиправних діянь. Такий висновок можна зробити з огляду на нечасті випадки, коли угорські суди застосовували належні санкції до винних у протиправних діях щодо ромів. Відтак це сигналізує громадськості про фактичне толерування державою таких злочинних дій. Водночас такі ситуації завдяки ініціативам правозахисних неурядових організацій неодноразово розглядалися Європейським судом з прав людини, який виносив рішення на користь ромів як жертв різноманітних дискримінацій.

Роми виступають об'єктом расистських протиправних дій провладних засобів масової інформації та політиків. Наприклад, у 2013 році один зі засновників нині керівної партії «Фідес» З. Байер, назвав ромів «тваринами... які не здатні жити серед людей»* [10]. При цьому прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан та інші державні високопосадовці не відреагували належно на такі прояви мови ворожнечі. Навіть більше, політики, які нагнітають настрої ромофобії, високо оцінюються державою. Наприклад, З. Байера у 2016 році було нагороджено орденом «За заслуги перед Угорською Республікою», хоч це і викликало значний суспільний резонанс та протести ліберально-демократичного сегмента еліти Угорщини.

Понад 60 % усіх випадків мови ворожнечі в Угорщині спрямовані саме проти ромів, хоча останніми роками шукачі притулку з Північної Африки та Близького Сходу також зазнають сильного деструктивного тиску. Мова ворожнечі, розповсюджувана в Інтернеті (cyberhate) щодо ромів становить особливу значну проблему, адже Угорщина досі не ратифікувала Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність. Цей протокол, відкритий до підписання ще 2001 року, стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи.

Угорщина не виконує повною мірою як рекомендації міжнародних інституцій щодо подолання проблеми ксенофобії (ромофобії), так і рішення національних судів. Прикладом може бути

---

* На угорське видання «Magyar Hírlap», на сторінках якого були оприлюднені стаття З. Баєра, було накладено штрафну санкцію за поширення мови ворожнечі щодо ромів.

кейс відмови уряду Угорщини виконувати судові рішення про виплату компенсацій родинам ромів з м. Дьонгьоспата, діти яких у 2004–2014 роках вимушено навчалися відокремлено від школярів інших національностей, не маючи доступу до інфраструктури закладів освіти, вивчення частини предметів шкільної програми (іноземні мова, інформатика). Замість виплати компенсацій за освітню сегрегацію ромів та ужиття заходів для недопущення подібної ситуації в школах країни надалі уряд В. Орбана ініціював проведення загальнонаціонального консультативного референдуму для з'ясування думки угорців про те, чи повинен уряд виплатити з фонду державного бюджету компенсації родинам ромів.

Побутові умови життя ромів зазвичай є значно гіршими, ніж у середньому в населення Угорщини. Роми зазнають глибокої соціальної та економічної маргіналізації, обмеженого доступу до послуг, мають нижчу тривалість життя. В умовах глобальної пандемії коронавірусної інфекції угорські роми зіткнулися з новими викликами. Наприклад, абсолютна більшість ромів-школярів Угорщини не мала доступу до дистанційної освіти з огляду на відсутність технічних засобів або ж інтернет-зв'язку [11]. Представники ромської меншини стикаються зі значно вищим ризиком недуги та смерті від COVID-19 з огляду на антисанітарні умови проживання великого відсотка ромів, наприклад, близько 30 % проживають у помешканнях без водопроводу [12]. Загалом у всіх країнах Центральної та Східної Європи ромські меншини збідніли та стикнулися з масовим безробіттям після загострення соціально-економічних проблем, зумовлених карантинними обмеженнями. COVID-19 зробив угорських ромів ще соціально вразливішими. Водночас в озвученій угорським урядом програмі подолання економіко-соціальних наслідків пандемії коронавірусної інфекції відсутня вказівка на підтримку соціально-уразливої групи ромів, у той час як саме у них були практично відсутні заощадження («нульовий буфер»).

Отже, різноманітні прояви дискримінації, сегрегації ромської національної меншини не лише зберігаються в Угорщині, а й посилюються на тлі активізації антиромських настроїв ультраправих акторів політики та фактичного толерування владою та основними парламентськими партіями соціальної антипатії

стосовно ромів. Діяльність владних акторів Угорщини та провладного сегмента громадянського суспільства не лише не спрямована на подолання в політичній культурі угорців стереотипів щодо ромів, а фактично (відкрито та латентно) толерує агресивне неприйняття, неприязнь і ненависть до ромського населення. Це суперечить зобов'язанням Угорщини як держави-учасниці ЄС у частині гарантування прав національних меншин. Водночас така політика вповні узгоджується з узятим Угорщиною курсом на побудову моделі неліберальної демократії. З огляду на радикалізацію та дедемократизацію угорської політики можна прогнозувати подальше посилення ромофобії в угорській спільноті та збереження толерування таких настроїв провідними політичними акторами.

1. Lajčáková J., Hojsík M., Karoly M. Combatting Antigypsyism Expert reports building on forward-looking aspects of the evaluation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. 2. An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020: Commission of the European Communities. Brussels: European Commission, 2011. 3. Malecki M. The New Europe: Freedom Against Aliens and Minorities. In: M. Walton-Roberts, J. Henneby (Eds.), Territoriality and Migration in the E.U. Neighbourhood. International Perspectives on Migration, Vol 5. Springer, Dordrecht, 2014. P. 111. 4. Brearley M. The persecution of gypsies in Europe. *American Behavioral Scientist*. 2001. № 45 (4). P. 593. 5. Council Decision of 28 January 2002 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with Hungary (2002/87/EC). URL: [https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2002/87\(1\)/oj](https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2002/87(1)/oj) 6. The decade of Roma Inclusion: did it make a difference to health and use of health care services? *Int J Public Health*. 2017. № 62 (7), 803–815. 7. Hungarian National Social Inclusion Strategy. Extreme poverty, child poverty. The Roma (2011–2020). Budapest: Ministry of Public Administration and Justice State Secretariat for Social Inclusion, 2011. 8. Hungarian National Social Inclusion Strategy II. The Permanently Needy – Children Living in Poor Families. The Roma. Budapest: Ministry of Public Administration and Justice State Secretariat for Social Inclusion, 2014. 9. Čerňáková B. The Roma people's Hungarian hell. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/the-roma-peoples-hungarian-hell/> 10. Bhabha J., Mirga A., Matache M. (Eds.). *Realizing Roma Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017. P. 159. 11. Covid-19, Commitment doubled for Roma children in Hungary. URL: <https://www.orderofmalta.int/2020/05/12/covid-19-commitment-doubled-roma-children-hungary/> 12. Korunovska N., Jovanovic Z. Roma in the COVID-19 Crisis. Open Society Foundations, 2020. P. 3.

Bilousov Oleksandr. Romophobia as a form of xenophobia: the case of Hungary

Romophobia is being studied within the EU on the example of Hungary. The author connects the aggravation of the problem of discrimination against Roma and the growth of social antipathy towards them with the reversal of Hungary in the last decade in the direction of building illiberal democracy. It was stated that radical political actors in Hungary repeatedly and often with impunity violated the rights of Hungarian Roma (hate speech; hate crimes; various forms of discrimination). The inadequate response of Hungarian law enforcement and judicial authorities to cases of xenophobia against Hungarian Roma was emphasized. It is noted that when classifying a crime or offence committed against Roma, the competent authorities of Hungary often ignore the fact that they were committed on the basis of hatred, with the use of hate speech and so on. The author hypothesizes that the Hungarian government latently tolerates Romophobia, despite Hungary's commitment to guarantee the rights and freedoms of national minorities. It has been proved that various manifestations of discrimination and segregation of the Roma national minority not only persist in Hungary, but also intensify against the background of intensifying anti-Roma sentiments of far-right political actors and actual tolerance of social antipathy by the authorities and major parliamentary parties. It was stated that the Roma national minority is the object of racist illegal actions of the pro-government media, representatives of the parliamentary parties Fidesz and Movement for a Better Hungary (Jobbik Party), as well as non-institutional actors of the far right. According to the author, the activities of Hungarian actors and the pro-government segment of civil society are not only not aimed at overcoming stereotypes about Roma in the political culture of Hungarians, but actually tolerate aggressive rejection, hostility and hatred towards the Roma population. Such a policy is in line with Hungary's course to build illiberal democracy. Given the radicalization and democratization of Hungarian politics, the author predicts a further increase in Romophobia in the Hungarian community and the continued tolerance of such sentiments by leading political actors.

Key words: romophobia, xenophobia, Roma.